

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 19

15 Յուլուար 1898

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պատշ ևր ճառարէսի Թիւ 20

1898

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- 1 Ընտանեկան Աստեղաբաշխութիւն.
- 2 Ցարաբերութիւն Աստուծոյ ընդ մարդկան եւ մադդկան ընդ Աստուծոյ.
- 3 Երկայնակեցութեան գնդտնիքները.
- 4 Երկու մեծագին արճանագրութիւն.
- 5 Օրենադրութիւն Յսմանեան ըստ ծիսի Անաֆիտայ.

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Ուրեղորդ Տարի

թիւ 19

15 Յունուար 1898

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԱՍՏԵՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 18)

Է. 35. Երկրիս քառալական եւ յառաջացման շարժմունքն մի եւ նոյն ուղղութեամբ ջեն կատարուիր. — Հնար է թէ գծուարին խնդրոց առջեւ կարծես զՔեզ, Սիրելիս. այնպէս չէ: Եթէ Դու ուշադիր ըլլաս՝ եւ ալ պարզ՝ ամենայն ինչ զիւրին է:

36. Երկրիս կրկին շարժումնքը նոյն ուղղութեամբ չեն ըսելով՝ կը հասկընանք մակարդակի ուղղութիւնն: Մակարդակն (plan) մակերևոյթ մ'է՝ որուն վրայ ամեն ուղղութեամբ կըրնանք ուղիղ դժեր գծել. ինչպէս է ջրոյ մակարդակ երեսը:

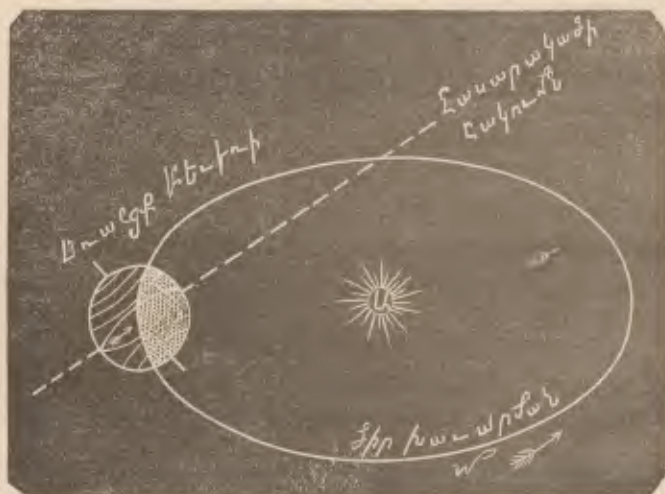
37. Հիմայ տեսնենք թէ ինչ ըսել է այդ, եւ թէ ինչո՞ւ այդպէս է:

Յաջորդ Ձեւ. 4ի մէջ կը տեսնես Երկիրս, ուշ զիր, Հասարակածն ծռած է. հասարակածին շրջանակը ծիր խաւարման կոչուած շրջանակին մակարդակին վրայ հակած է. ասոր վրայ կը կատարէ Երկիրս իր տարեկան շրջանը, նետին ուղղութեամբ. այս շրջանակը Երկրի ծիրը կը կոչուի, կամ ինչպէս ըսինք՝ քերատամբէ. Երկրագնդին հասարակածին մէջ նշանակուած նետն՝ Երկրի իր առանցքին վրայ կատարած շրջանին ուղղութիւնն ցոյց կուտայ:

Հասարակածին եւ իր ծիրին ձեւացուցած անկիւնն է 230, 28' միջին հաշուով. կրնանք ուղիղ անկեան քառորդն համարել:

Բ. 38. Ինչո՞ւ համար երկրիս վրայ ամեն տեղ եւ միշտ ցերեկ եւ գիշեր հաստատ չեն . — Ըստձէս ըստ բաւականին զազաւտար մը կազմեցիր՝ թէ երկրագունտս ծիր խաւարման կոչուած թերատաճեւ չրջանակին վրայ սյուղոյ կ'ընէ տարուան մը մէջ Արեւուն շուրջը . միանգամայն տեսար՝ որ հասարակածն այդ թերատաճեւին վրայ հակած է . այժմ պիտի տեսնենք՝ որ այս եւ ուրիշ պատճառաւ մը զիչեր եւ ցերեկ հաստատ չեն երկրիս վրայ :

39. Տարին չորս եղանակ ունի. Գարուն, Ամառ , Աշուն , Ձմեռ . այս չորս եղանակներն օրուան զանազանութեան պատճառ են : Այս ամենուն քաղաքութիւնը կ'ուզեմ հոս գնել :

Ձեւ 4

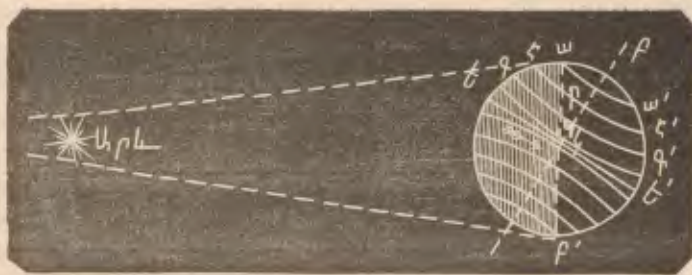
40. Դիտէ՛ լաւ յաջորդ պատկերը Ձեւ 5 : Արեւն երկրէս յանհունս հեռի կեցած՝ կը լուսաւորէ երկիրս :

Եւ Ե՛՝ հասարակածն է , հակեալ . եւ գիտենք որ Բ տառացին է , որուն վրայ օրուան մէջ անգամ մը կը դառնայ :

Վերին Ե Բ Ե՛՛ կիսագունտը հիւսիսայինն է , վարինը՝ հարաւային : Գունտին ա Ե Բ՛ կողմն լուսաւոր կիսագունտն է , իսկ ա Ե՛ Բ՛ կիսագունտն՝ խաւար : Հիմայ քննենք . երկրագունտս նետին ընթացքով կը դառնայ . տես ի՞ր եւ գ պ գծերն՝ որ գնդին քառորդն են գրեթէ՝ օրուան մը մէջ կը շրջին . բայց ի՞ր աւելի վտըր է քան ր հ՛ , նոյնպէս գ պ պղտիկ է քան պ գ՛ :

որ է ըսել՝ թէ պատկերին ցոյց տուածին նայելով՝ հիւսիսային կիսագնդին վրայ ցերեկներն զիշերուընէ աւելի կտրճ են։ Երբ այս այսպէս է՝ հարաւային կիսագնդին վրայ բոլորովին հակառակն է. վասն զի նոյն պատկերից վրայ՝ լոյսը աւելի է հոն։

41. Քիչ առաջ ըսի՝ թէ Հասարակածին եւ ծիր խաւարման մակարդակներն իրարու հակած են, որով Երկրիս բեւեռներուն առանցքը նմանապէս հակած է զէսկ ի այդ ծիրն. այս ծռութեան կամ հակման չափը՝ կրնանք անդամիս ենթացրել. որով՝ Երկրիս լուսաւորուած շրջանակածեւն միշտ իր ծիրին ուղղահայեաց ըլլալով՝ կը հեռեւի թէ թաւալման առանցքն չըկրնար բնաւ այդ լուսաւոր շրջանակին հետ Հասարակածին եւ թերաատձեւին կազմած անկիւնէն մեծ անկիւն ձեւացունել. մինչդեռ՝ ինչպէս պիտի տեսնենք՝ կրնայ երբեմն նոյն մակարդակին վրայ գանուել։

Ձեւ 5

Մեր պատկերին մէջ Բ Կ ա անկիւնն եթէ ամենէն մեծն ենթադրենք, այս կէտին կը հասնի Երկրագունտո՝ երբ ցերեկն ամենէն կտրճն է. այսինքն մեր կիսագնդին վրայ՝ Չմեռնային Արեւադարձին. մինչդեռ նոյն ժամանակ հարաւայինն ունի Ամառնային Արեւադարձ. ամենէն երկար ցերեկն։

Յետոյ պիտի տեսնենք՝ որ երկրորդ զիրքն ասոր հակառակը ցոյց պիտի տայ, հիւսիսային եւ հարաւային կիսագնդերու վրայ։

Բեւեռներուն վիճակը պատկերէն կը հասկըցուի. մին 24 ժամ զիշեր, միւսն 24 ժամ ցերեկ ունի։

Եթէ պատկերը ուշադիր քննուի՝ պիտի տեսնուի՝ որ Բ Կ ա անկիւնն ինչ փոփոխութիւն ալ կրէ՝ Հասարակածն միշտ կիսով լուսաւոր է. որով հոն գանուող որ եւ է աւել 12 ժամ զիշեր 12 ժամ ցերեկ ունի միշտ։

42. Ի՞նչ կ'ըլլայ ուրեմն եթէ ենթադրենք թէ Երկրիս առանցքը ուղղահայեաց ըլլար իր գծած թերատածեւին: Դիւրաւ կը հասկըցուի՝ թէ այդ պարագային մէջ հիւսիսէն գէտ ի հարաւ՝ այսինքն մի բեւեռէ մինչեւ միւսն կէս գունդն հաւասար լուսաւորուելով՝ Երկրագնդիս վրայ ամեն տեղ զիշեր եւ ցեւրեկ միշտ հաւասար պիտի ըլլար: այսինքն գարնան եւ աշնան նման եղանակ մը: որով հասարակածէն գէտ ի բևեռ առաիծանաւորեալ պիտի պակսէր ջերմութիւնն: ոչ Այրեցած դօտին այն աթիւն ու ապաքն պիտի ունենար, ոչ բարեխառն դօտին այն տօթակէզ եւ ցրտակէզ օրերն, եւ ոչ ալ Սառցեղեղ դօտին մշտնջենաւոր սառնակոյտն: Վասն զի կանոնաւոր տեւողութեամբ արեղական ջերմութիւնն պիտի ամռէր զայն:

43. Գիտենք որ մարտի եւ սեպտեմբերի 22 ին գիշեր եւ ցերեկ հաւասար է: ուրեմն կրնանք կարծել թէ այդ օրերուն Երկրիս առանցքն ուղղահայեաց ըլլայ իր թերատածեւին: Կըրնանք կարծել, այլ ուղիւ չէ: Ուստի բւեմ հիմայ, որպէս զի չմոռնամք. Երկիրս որ իր թերատածեւ ծիրին վրայ հակած է 23°, 28' աստիճանաւ, իր Արեւուն շուրջ կատարած շրջանին ժամանակ միշտ անփոփոխ կը պահէ զայն այնպէս: Ահբով կրնանք տեսնել զայն. եկուր, այս գիշեր եթէ պայծառ է օդն ելլանք միասին դուրս, նայէ վեր, երկինք, համաստեղութիւն մը կայ եօթն աստղերով՝ սայլի մը նման, Փոքր սայլ կամ Փոքր արջ անուամբ, ամենէն ծայրի փայլուն աստղն Բեւեռային աստղ կը կոչուի: այդ ամբողջ տարին անշարժ կեցած է իր տեղն, մինչդեռ քովինները անոր շուրջը կը գտնան, տարւոյն օրերուն հետ. ըսել է թէ Երկրիս առանցք կոչուած մտայածին գիծն այս աստղին ուղղութեամբն է: որուն վրայ կը գտնայ Երկրիս Այս ըստածը լաւ եւս հասկնալու համար ուշ զիր ըսելիքս: Երբ գնդակ մը իր առանցքին վրայ դառնայ՝ առանցքն անշարժ է, զիտեւ. արդ, ըստ երեւութի՝ ամբողջ Երկինքն 24 ժամուան մէջ շրջան կ'ընէ, կը գտնայ գնդակի մը նման. բայց Բևեռային աստղն անշարժ կեցած է. ըսել է թէ Երկրագնդին հիւսիսային առանցքն է այն. բայց վասն զի Երկինքն անշարժ է՝ եւ Երկիրս կը շրջի, միշտ Բևեռային աստղն անշարժ կենալով, ըսել է թէ այդ աստղն Երկրագնդիս հիւսիսային բևեռին ճիշդ ուղղութեան վրայ է. որով կ'ըսենք թէ առանցքն հոն հաստատուած է:

44. Երկրիս առանցքին այս հաստատուն զիրքն եթէ լաւ

Այս պատճառաւ բեւեռները վոփոխակի վեց ամիս շարունակ ցերեկ ունին եւ վեց ամիս անընդհատ գիշեր:

46. Այլ եւս պարզ անդրադարձութեամբ կրնանք ըմբռնել՝ թէ ի հարկէ տարւոյն մէջ երկու անգամ միայն Երկրիս մակերեւութին վրայ ամեն տեղ գիշեր եւ ցերեկ հաւասար պիտի ըլլան: Սնդրադառնա՞նք. հիւսիսային կիսագնդին վրայ ամենէն կարճ ցերեկն Դեկտեմբերի 21 ին ըլլալով, (որով ամենէն երկայն գիշերն,) եւ ամենէն երկար ցերեկն Յունիսի 21 ին որ է ամենէն կարճ գիշերն, կ'ունենանք վեց ամիս: Դեկտեմբեր 22 էն ցերեկները կ'ըսկսին երկարիլ. եւ վասն զի Երկրիս ընթացքը ծիր խաւարման դժին վրայ (թերատաճեւ) կանոնաւոր է եւ միօրինակ՝ երբ կը հասնի Մարտի 20՝ ցերեկները գիշերուան հաւասարած կ'ըլլան. վասն զի երեք ամիս ետքը՝ Յունիսի 21՝ ամենէն երկայն ցերեկն է: Մարտի 20 Գարնան գիշերաճառասար կը կոչուի. գիշեր եւ ցերեկ 12 ժամ, եւ Գարուն կ'ըսկսի: Այլ բեւեռներն այսպէս չեն. վասն զի գիտենք որ Երկրիս առանցքը հակած է:

Յունիսի 21 ին ամենէն երկայն ցերեկն պիտի սկսի ետ դառնալ. ճիշդ վերի ըսածնուս պէս վեց ամիս ունինք գէպ ի Դեկտեմբեր 21. երեք ամիսէն՝ որ է Սեպտեմբեր 22՝ ցերեկներն գիշերուան կը հաւասարին. 12 ժամ երկուքն ալ. եւ այն օրն է Աշնան գիշերաճառասար: Բայց բեւեռներն այսպէս չեն. ինչպէս ըսինք: Այլ եւս մինչեւ Դեկտեմբեր 21 գիշերներն աւելի երկայն են. իսկ այն օրն ամենէն երկայն գիշերն եւ ամենէն կարճ ցերեկն ունինք մենք հիւսիսային կիսագնդին վրայ: Ապա նորէն վերի ըսածնիս կ'ըսկսի:

(Շարայարեյի)

ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԸՆԴ ՄԱՐԴԿԱՆ

և

ՄԱՐԴԿԱՆ ԸՆԴ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Մ Ա Ս Ն Բ .

(Շարունակութիւն տես քիւ 16)

Այս հիմնական ճշմարտութիւնս լաւ մը ապացուցած կարծելով՝ ըստ որում ոչ Պղատոնական սխալ եւ տկար եւ ոչ ալ Ռոզմինիի ենթադրական եւ անհիմն փաստերուն վրայ հիմնեցինք զայն՝ այլ ճշմարիտ փիլիսոփայութեան եւ յատկապէս հըրեշտակային Վարդապետին անխախտ եւ անճողովելի տրամաբանութեամբ հետեւեցուցինք զայն ամենաստոյգ եւ ամենայայտ ճշմարտութիւններէ. այժմ ապահով կերպով կրնանք մտաչիլ ի խորհրդածութիւն յարաբերութեանց՝ զորս մարդն ունի առ իւր ստեղծիչն Աստուած :

Լաւ կը վկայէ մեր սիրտն թէ որն եղած է մեր առաջին ծանօթութիւնն՝ որք մտաւոր բանին լոյսն ծաւալելով ճառագայթաբձակ շողշողմամբ՝ թէպէտեւ տկար կերպով սկսաւ ցուլալու ի մեզ, Նոյն սիրտն կը վկայէ նաեւ թէ ինչ զգացմունք եւ իզձ էր՝ որ զինքն զառաջինն գրաւեց, եւ սակէ վերջը չըկրնար չվկայել նոյն սիրտն թէ ինչ երախտեաց յարաբերութիւններ յայտնեց մեզ այս առաջին ճանաչողութիւնն առ այն առաջին ծանուցեալ առարկայն ըստ տարբերութեան փոխադարձ յարաբերութեանց, զորս այն ծանուցեալ առարկայն մեր զիտնալէն իսկ առաջ ունեցեր էր մեզի հետ : Առաջին գաղափարն որ մանկուոյ մը մտաց մէջ կը ծագի է նոյն ինքն ծնողաց գաղափարն, որ ճանաչողութեանց հետեւելով սրտի փափախումն կը ստիպէ զմանուկն որ սիրէ իւր ծնողքն, այս սէրն է ամփոփումն այն ամէն պարտաւորութեանց առ ծնողս, որք յետոյ կամաց կամաց կը պարզուին : Արդ կայ առաջին անստեղծ ծնող մը ընդհանուր արեգեւրաց, զոր արդէն ծանուցինք

մեր բանակցութեան առաջին մասին մէջ։ Արդ երբ այս ծնողն իբր ծնող այն իրեն առ մեզ ունեցած քաղցր յարաբերութիւնն ներով կը ներկայանայ մեր մտաց առջեւ՝ չզգա՞ր արդեօք նոյն այն մանկութեան սիրոյ ձայնն՝ որ աւելի ուժգին կերպով մեզ առ Աստուած կը հրաւիրէ, եւ այս սէրս չքաշե՞ր արդեօք զմեզ առ այն բարձրագոյն էակն։ Յայտնի է որ այսպէս պէտք է ըլլայ քանի որ ճշմարիտ ճանաչողութիւնն չէ խանդարած օրովհետեւ եթէ կամ Աստուծոյ գոյութեան վրայ կամ անոր էութեան եւ միանդամայն առ մեզ ունեցած յարաբերութեանց մի անգամ որ խանդարուելու եւ չփութելու ըլլայ, խառնակ եւս կը լինի սրտի իղձն եւ տարբեր անոր ձգուան առ Աստուած։ Ասկէ յայտնի կ'երևի թէ ինչպէս մեր բանակցութեան առաջին մասին մէջ՝ որպէս եւ երկրորդ մասիս առաջին գրութեան մէջ ցուցուցած ճշմարտութիւննիս անգամ մը որ ընդունուելու ըլլայ, ինչպէս եւ պէտք է որ ընդունուին, կը տանին մարդուս միտքն ի խորհրդածութիւն թէ գոյութեան եւ թէ՛ որպիսութեան այն յարաբերութեանց՝ զորս ինքն այս գրութեան մէջ գտնուելով կը համարի թէ ունենայ։ Ասկէ ահա մենք ալ չենք ուղեր այս բնական բերմանը դէմ անտարբեր մնալ, այլ միտ զննելով անոր, կը հաստատենք հետեւեալ գրութիւնն.

Մարդս է ի յարաբերութեան ընդ Աստուծոյ իբրեւ ընդ վերջին իւր միմիակ վախճանին։

Նախագիտելիք առաջին . Վախճանն կրնայ նկատուիլ իբր եզր եւ իբր պատճառ։ Իբր եզր է այն՝ յորում գործողին բաղձանքն կը հանգչի։ Իբր պատճառ է այն՝ որուն ազդմամբն եւ զօրութեամբը գործողն կը գործէ։ Արդ մենք վախճանն առաջին նկատմամբ պիտի մտածենք։ Իսկ որովհետեւ վախճանն չբաղձացուի մինչեւ չճանչցուի, զի «Ոչինչ է կամեցեալ, մինչչեւ է ծանուցեալ» (Nil volitum, quin praecognitum) ուստի եւ վախճանին ծանօթութիւնն անոր ստացմանէն առաջ է. եւ իբր ծանուցեալ վախճան կը հանդիսանայ պատճառ գործողին, իսկ իբր ստացուելիք կամ ստացեալ է եզր առ այն ուղղեալ գործողութեանց. եւ որովհետեւ իրին կողմանէ վախճանն կը կայանայ՝ միշտ առարկայի մը վրայ, եւ որովհետեւ առարկայն ճանչցուելէն առաջ կայ՝ ուստի եւ կ'ըսուի թէ իրականապէս առարկայական նկատման տակ վախճանն առաջ է. իսկ ենթակային նկատմամբ իբր ասկէ ստացուելիք վախճանն ամենավերջին եղբն է. այս գիտողութիւններէն է որ ի գործածութեան

է փիլիսոփայից քով հետեւեալ սկզբունքն «վախճանն ի գիտա-
որութեան առաջագոյն է, իսկ յետագոյն է ի գործողութեան»
(Finis in intentione prior, in executione posterior) : Բայց
վախճան ըլլալով այն եզրն առ որ կը դիմեն գործողի մը ամեն
գործողութիւնները՝ եւ յորում վերջնականապէս կը դադարին
քնականօրէն նոյն գործողին հակմանցն ալ յագեցուցիչ սահմանն
ըլլայ, եւ որովհետեւ ի մարդս գործողութեանց չարժիչն եւ
հակմանց ազդիւրն է կամքն, ուստի վախճանն ըլլալու է կա-
մաց ալ լիացուցիչ եղբ մը: Այդ այն առարկայն առ որ կամքն
իբր կամք կը հակի է նոյն ինքն բարին . քանզի կամք կարո-
ղութիւն մ'է, որ զմտաւոր բաղձանքն մարդոյն կ'ուղղէ առ
բարին, եւ բարին է միայն որ կրնայ կամաց լիացուցիչ եղբ մը
ըլլալ : Ուստի կը խնդրուի որ վախճանն եւ բարին թէպէտեւ
զաղափարով տարբեր բայց առարկայապէս նոյն ըլլան՝ եւ այն-
պէս որ կարենայ ըսուիլ ինչ որ վախճան է՝ բարի է, եւ ինչ որ
բարի է՝ վախճան է :

Նախագիտելիք երկրորդ. Բայց մեր միտքն ըլլալով վերջին
վախճանին վրայ խօսիլ՝ անոր յատկութիւնները որոշելու ենք :
Առաջին յատկութիւնը այս վախճանին է որ այսպէս վերջից ըլ-
լայ՝ որ առ ալլ վախճան մը չկարենայ ուղղուիլ, եւ այս էա-
կան է, որովհետեւ առանց անոր վերջին չկրնար անուանիլ :
Այս յատկութենէն կը հետեւի որ միմիակ ըլլայ, քանզի ինքն
ձեւականապէս իբր վերջին նկատուելով չկրնար բաղմաթիւ ըլ-
լալ, քանզի ասոնց մէջ ալ կարգ խնդրուելով կամ մէկը միւսին
ստորադրեալ ըլլալու է, եւ կամ հարկաւորապէս մէկը զմիւսը
վերջնութեան յատկութենէն եւ ձեւէն մերժելու էր մնալով ա-
մենքն ալ վերջին, որ հակասական է : Ասկէ զատ վախճանն,
ինչպէս վերը ըսինք, փոխադարձ յարաբերութեանց մէջ գտնու-
ելով այնպէս որ բարին վախճան ըլլայ եւ վախճանն բարի՝
քնականօրէն կը խնդրուի որ վերջին վախճանն ալ վերջնական
կերպով բարի ըլլայ, եւ միանգամայն վերջնական կերպով լիա-
ցուցիչ կամաց եւ բաղձանաց ընդհանուր մարդկութեան. ուստի
եւ ըստ ինքեան եւ գերազանց կերպով բարի ըլլալու է: Ասկէ
կը հետեւի որ մարդուս ձեւն ալ անմահ ըլլալով անմահ եւս
ըլլայ սոյն բարիքն, առ որ կը տաճանջուի թէ այս վախճանն
բացարձակապէս հարկաւոր ըլլայ:

Այս նախագիտելիքներէն վերջը ընդհանուր դրութիւնն կը
բաժնենք ի զանազան առաջարկութիւնս.

« Պետք է տրուի վերջին վախճան մը.

բ Այս վերջին վախճանն ըկարենայով կայանայ արարածական եւ սահմանեայ առարկայից մէջ, միայն Աստուած կրնայ ըլլայ եւ եւ

ա) Մասն այսպէս կ'ապացուցանեմք.

1. Ինչպէս պատճառաց մէջ այսպէս եւ վախճանաց կարգին մէջ դասակարգութիւն մը դանուելով ստորինն բարձրագոյնէն կախում ունի. ուստի եւ ինչպէս պատճառաց մէջ՝ այսպէս եւ ի վախճանս յանսահմանս չերթցուիր. Ուրեմն հասնելու է վախճանի մը՝ որ առ ուրիշ ուղղեալ չըլլայ, եւ այս է վերջինն:

2. Կամաց ձեւական առարկայն ըլլալով բարին միշտ բարւոյ նկատմամբ կ'ուզէ ինչ որ կը բաղձայ: Արդ ինչպէս կայ մասնաւոր բարիք, այսպէս եւ պէտք է դանուել ընդհանուր բարի որուն բարութեան հաղորդակցութեամբ բարի կարենան ըսուիլ անոնք որ բարի են. բայց այսպիսի բարի մը ըստ ինքեան բարին կրնայ ըլլալ: Արդ բարին էակին հետ կը փոխադարձուի ըստ բնազանցական սկզբան. (Eus convertitur cum bono). ուստի այն կրնայ ըստ ինքեան բարի ըլլալ, որ ըստ ինքեան էակ է: Իսկ միւս կողմանէ դիտենք որ վախճանն բարւոյ հետ կը փոխադարձուի: Ուստի ինչպէս կայ ըստ ինքեան էակ մը՝ այսպէս պէտք է ըլլայ ըստ ինքեան բարի մը: Արդ վախճանն է ըստ ինքեան բարի, որ եւ մի միակ կրնայ ըլլալ ինչպէս վերը ըսինք: Ուստի եւ կայ վերջին վախճան:

3. Ինչպէս ամեն մէկ անհատ մէյմէկ վախճան ունի, այսպէս եւ ընդհանուր մարդկութեան վախճան մ'ըլլալու է. քանզի որպիսի է ձեւն՝ այսպիսի է վախճանն՝ ըստ բնազանցական սկզբան. (Qualis forma, talis finis). Իսկ արդ ընդհանուր մարդկանց ձեւն զիւրաքանչիւր մարդ ի մի բնութեան միացընելով՝ կը պահանջէ որ այնպիսի եւս ըլլայ վախճանն՝ յորում կարենայ միացնել զամենայն մարդիկ, այսպիսի վախճան մ'ալ այն է միայն որ կրնայ լիացուցանել եւ յազնչնել ամեն մարդկանց բաղձանքն. բայց այս տեսակ վախճան միայն ըստ ինքեան բարին կրնայ ըլլալ, որ է վերջին վախճան: Ուրեմն վերջին վախճան կայ:

բ) Մասն այսպէս կ'ապացուցուի:

1. Վերջին վախճանն պէտք է ըլլայ մի միակ, հարկաւոր, եւ ըստ ինքեան եւ լիապէս յաղեցուցիչ բարի: Իսկ արդ արածական առարկայ մը կամ շատերն ալ ի միտսին ըլլալով սահ-

մանեալ եւ սլատահական էակներ են, ուրեմն եւ վերջին վախճանն ասոնց մէջ չկրնար կայանալ:

2. Արարածական առարկաներն՝ յորտ կրնայ դրուիլ վերջին վախճանն, են բարիք հոգւոյ, բարիք մարմնոյ եւ բարիք բաղդի: Իսկ արդ չկրնար կայանալ առաջնոյն մէջ. քանզի երկու տեսակի են այս հոգւոյ բարիքները, այս է՝ մտաց եւ կամաց: Արդ մտաց բարիք զոր օրինակ հանճար, գիտութիւն, միշտ եւ ամենէն եւ կատարեալ կերպով չկարենալով ստացուիլ՝ չկրնար վերջին վախճանն կացուցանել: Նոյնպէս եւ կամաց բարիքն այս է առաքինութիւնն՝ ուղղեալ ըլլալով ինքն եւս առ բարձրագոյն բարի մը, եւ ոչ ամեն առաքինութիւն կարենալով ամենէն ստացուիլ չկրնար յայտն եւս կայանալ վերջին վախճանն:

Աւելի դիւրին է ցուցունելն թէ վերջին վախճանն եւ ոչ կը կայանայ ի բարիս մարմնոյ. այս է զեղեցկութեան, զօրաւորութեան, հաճոյից, եւլն.: Որովհետեւ ասոնք նախ ընդհանուր չեն ամենուն. երկրորդ յարատեւ չեն, եւ կորստեան ենթակայ են. երրորդ մարդուս կամաց հակուժը լիովին չեն յաղեցնելու: Ուստի եւ ըստ ինքեան բարիք չեն:

Նոյն ապացոյցներն կրնան կրկնուիլ նաեւ բաղդի բարեաց համար, այս է, հարստութեան, պատւոյ, եւլն.: Որովհետեւ ասոնք ալ առ այլ ուղղեալ ըլլալով չեն բարիք ըստ ինքեան բայց եւ ոչ իսկ ընդհանուր են որ եւ իցէ մարդուն, եւ չեն ալ կրնար ըլլալ, մանաւանդ որ ասոնցմէ եւս դիւրաւ կրնայ զրկուիլ նոյն ինքն ստացողն: Ուրեմն ստոյգ է որ եւ ոչ մի տրածական եւ սահմանեալ առարկայի մէջ կրնայ կայանալ վերջին վախճանն:

Որուն կը յաւելունք թէ Միայն Աստուած կրնայ ըլլալ եւ ի վերջին վախճան մարդոյս:

Որովհետեւ վերջին վախճանն, ինչպէս տեսանք, պէտք է ըլլայ միմիակ, ըստ ինքեան բարի, հարկաւոր եւ լիովին յաղեցուցիչ եւ ոչ առ այլ ուղղեալ բարի մը: Արդ այս բարի յատկութիւններն միտոյն Աստուծոյ վրայ կրնան ստուգուիլ. քանզի ինքն է միմիակ էակն, նա իսկ ինչպէս կ'ըսէ Ս. Թովմաս՝ է դերազանցօրէն միակ. քանզի է դերազանցօրէն պարզ եւ անխառնակ էակ մը: Եւ ըստ ինքեան բարի, զի է ըստ ինքեան էակ, իսկ էակն կը փոխադարձօրէն բարեաց հետ. ուրեմն է միանգամայն ըստ ինքեան բարի է հարկաւոր, վասն զի ինչպէս Ս. մասին մէջ յիշեցինք, ինքն ըլլալով առաջին սլատահաւ շար-

ժիչ եւ արարիչ ոչ չարմեալ եւ ոչ արարեալ՝ չէ պատահական
էակ մը, որ կարենայ ըլլալ եւ չըլլալ, այլ է հարկաւորապէս,
էր եւ պիտի ըլլայ, Լիովին յագեցուցիչ բարի մ'է. զի է ան-
սահման կերպով բարի՝ ըլլալով անսահման էակ մը, որուն հետ
բարին կը փոխադարձուի։ Ասոնցմէ յայտնի է որ եւ ոչ կրնայ
ըլլալ առ այլ ուղղեալ։ Քանզի եթէ այսպէս ըլլար Աստուած
չպիտի կարենար մնալ այն անսահման եւ ամենաբարի էակն,
որ Աստուծոյ համար էական են։ Ուստի կը վերջացնենք որ
միայն Աստուած կրնայ ըլլալ մարդուս վերջին եւ միմիակ
վսիճանն։

(Շարայարեի)

ՊԱՂՏԱՍԱՐ ԳԱՍԱՊԵԱՆ

Աշակերտ, Ք. Լ. Հայկ. վարժ.ին

ԵՐԿԱՅՆԱԿԵՑՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ

(Շարունակարիւն տես քիւ 18)

Բ.

Եւ, նախ քան զամենայն, ստոյգ է միթէ որ մենք չկարե-
նանք ապրիլ 100 տարիէ աւելի։ Ի՞նչ յաւալի բան է որ մին
այն մարդասէրներէն որոնք մարդկութիւնը սիրել կը խոստո-
վանին, մտածած չըլլայ տոտր հակառակին համոզկեր ապացոյց-
ները։ Որովհետեւ կեանքը այս արտասուտաց վայրին մէջ բա-
րիքներու ամենամեծն ըլլալով, քաղցր բան մը պիտի ըլլար գիտ-
նալ հաւաստեօք որ իւր սահմաններն կարծուածէն շատ աւելի
մեծ եւ ընդարձակ են։ Աստուածապարգիւ կեանքը խոստով ար-
համարհողներու կարծիքն ի՞նչ կարեւորութիւն կրնայ ունենալ.
այս առակ յոռետես փիլիսոփայներու՝ մանաւանդ խմտատկնե-
րու բմբռնումէն միշտ գեր ի վերայ է ժողովուրդներու երջան-
կութիւնը։ Շօքէնհաւէրներ չեն կարող հիմնովին այսպիւլ մարդ-
կութեան ինքնածին փոփաքը։ Կեանքը գերազոյն բարիքն է
զոր Տէրն կենաց եւ մահու շնորհած է մարդուս, կոչելով զնա
յոչնչէ ի կեանս, որոյ պահպանութիւնը խղճամիտ օրէնքներով
հրամայած եւ ամրապակած է։ Թողունք ուրեմն իրենց՝ կար-

ծելը թէ կեանքը դժարացուցիչ մը ըլլայ, եւ մարդկութեան մեծագոյն մասին արիւնք մը մատուցանենք հաստատելով որ կեանքը հասարակօրէն կարծուածէն շատ աւելի տեւական կրնայ ըլլալ, եւ չէ բնականաբար այնքան բեկանուտ եւ առօրեայ որչափ կը կրկնուի շարունակ, ի բաց առեալ՝ յաւիտեան կանուխեան հետ համեմատութիւնը:

Մարդկային կենաց սահմանին խնդիրովը զբաղող գիտնոց մեծագոյնը՝ Հալլէրի խուզարկութեանց համաձայն ⁽¹⁾, մարդը ամենէն աւելի երկայն ապրող կենդանիներէն է, իւր կենաց ծայրագոյն սահմանն ո՛չ թէ 90-95 տարի է, այլ 200 տարի: Իւր կարծեաց հաստատութեանը համար յառաջ կը բերէ երկու երկայնակեացներու դէպքը, որոնց մին ապրելէ զաղրեցաւ 152 տարեկան, միւսը 169 տարեկան. երկուքն ալ մեռան արկածով:

Առաջինը, Թովմաս Բարր, 152 տարիներէ ի վեր կ'ապրէր իւր Շրօպի կոմսութեանը մէջ, երբ Կարօլոս Ե թագաւորը փափաք յայտնեց զինքը տեսնելու: Հրաւիրուեցաւ արքունիքը, ուր զինքը արժանապէս փառաբերելու գիտամօր այնքան կերպուցին որ խեղճ ծերունին մեռաւ անմարտողութենէ: Երեւելին Հարվէյ որ զանիկայ անգամահատեց, հաւաստեց որ իւր մարմինը սքանչելապէս պահպանուած ըլլալով, դեռ կրնար երկայն տարիներ շարունակել իւր գոյութիւնը:

Երկրորդն է Հէնրի Ճէնքին, Եօրքի կոմսութենէն, խեղճ ձկնորս մը, որ հարիւր տարուան հասակին մէջ զեռ ի լիւզ կ'անցնէր գետերէն, եւ մեռաւ 1670 ին 169 տարուան, ցրտառութեան մը հետեւանքով: 140 տարի առաջ պատահած դործի մը համար իրրեւ վիայ կանչուելով, ներկայացաւ արդարութեան ատենին առջեւ, ընկերակցութեամբ իւր երկու որդւոց, որոնցմէ մին 102 տարուան էր եւ միւսը 100 տարուան:

Հումֆրիթ կը հաստատէ տեսած ըլլալ գիւղացի մը որ 143 տարեկան էր եւ իւր կինը 117: Ոչ նուազ արժանահաւատ է Նորվիկացի երեւելի չինախանն Կուրրինիթօն որ 160 տարեկան վախճանելով, իւր վերջին ամուսնութենէն թողած է 9 տարուան մանչ մը, որուն երիցագոյն եղբայրը . . . 108 տարեկան էր: Անցեալները Կոստանդնուպոլսոյ լրագիրներին հրատարակեցին 130 տարեկան Թուրքի մը ամուսնութիւնը:

Բրօքլէսօր Վայսման որ էակներուն կենդանաբանական տե-

(1) Տարերբ Բնաբանութեան. հար. Ը. գերբ Լ:

անկէտով տեւողութեան ուսումը մշակած է, մարդիկներուն անձնասիրութիւնը կամ լաւ եւս կեանքի սէրը փաղաքշող հետեւութիւններու կը յանդիմ երկայնակեցութիւնը կախուած ունի ոչ միայն մարմիններու մեծութենէն (փիղը կ'ապրի 200 տարի, ձին եւ արջը 40-50, նապաստակը 10 տարի), այլ նաեւ մեր կենսական տարրներուն կորովէն եւ ընտանեաց ու տեսակին շահերէն ծագող նախազգուշութիւններէն եւ հողերէն։ Առանց հիմնովին հետազոտելու գերազանցապէս բարոյականութիւն ունեցող այս գրութիւնը, զոհանանք ըսելով որ հարիւրամեայներու վիճակագրութիւնը՝ մարդուս արտօնացեալ կացութեանը շահեկան եւ համոզողական ապացոյցներ կը մատակարարէ ։

1897 տարուան սկիզբը գործադրուած երկայնակեացներու համեմատեալ վիճակագրութեան համաձայն, Պուէնսու-Այրէսի մէջ սեւամորթ մը, Գրեւնօ Գօթրիմ, դեռ կ'ապրի 150 էն աւելի տարիք ունենալով Միայն Սերպիոյ մէջ երեք հոգի՝ 135էն 140 տարուան. 18 հոգի՝ 126էն 135 տարուան. 123 հոգի՝ 120էն 130. 250 հոգի՝ 115էն 120։

Եւրոպիոյ հարիւրամեայներուն թիւը չտհազրցիւ է. ի Գերմանիա՝ 78. ի Ֆրանսա՝ 213. ի Սպանիա՝ 401. յԱնգլիա՝ 146. յԻրլանտոս՝ 578, եւ Բուսանիոյ նման քանի մը երկրացի մէջ հազարէն աւելի Միացեալ Նահանգացի մէջ, 1890ին, հարիւրը անցած 3981 հոգի կային, եւ Լօնարայի մէջ 21։ Շիլիի մէջ 1855 չափ մը ծերունիներ կը զանուէին 120ը անցած ։ Հոչակաւորն ժողովուրդը հարիւր քսան տարեկան հասակին կրկին ամուսնացած է 98 տարեկան կնոջ մը հետ։

Ռուսիա՝ երկայնակեացներու դասական երկիրը կրնայ համարուիլ, որ առայդ կաղմութեամբ կը յօտորտան դոռողաբար իրենց 150 էն աւելի տարիներով։ 1850 ին պաշտօնական վիճակագիրը կը հաւաստէ որ Լիւննիոյ սահմանագծին վրայ կ'ապրէր 168 տարեկան ծերունի մը։ Նա տեսած էր Զարերու զահուէն վրայ եօթն ինքնակալներ, եւ իբր ականատես վկայ կը խօսէր Բօլթավայի ճակատամարտին վրայ 1709 ին, որ ինքն ալ ռուս վաշտերուն չարքին մէջ չահատակած էր։

Տօքթօր Ֆուլասսաք կը յիշէ բազմաթիւ 150ամեայներ. որոնցմէ մին, Լիւսէրնի Կանոնիկոս մը, 1346 վախճանեալ 186 տարեկան, եւ Հունգարացի արքեպիսկոպոս մը, Սքօտլանդի աշուհ, 185 տարեկան։

Դիւղի մը մէջ անցորդ մը նշմարեց դրան մը առջեւ եօթնասունը անցուկ սպիտակահեր ծերունի մը որ կուլար տըզու մը պէս: Պատճառը երբ հարցուց, սա պատասխանը առաւ. «Մեծ հօրս անաստոտ ըլլալու համար հայրս զիս դանակով ծեց, անոր համար կուլամ»: Մարդը հիացած՝ ներս մտաւ եւ տեսաւ որ հայրը 100ը անցած էր եւ տան գործերով կը զբաղէր: Իսկ պապը 150էն աւելի տարիքով անկիւն մը նստած էր, հիւանդոտ:

Կ. Մ. Պէլէյն կը պատմէ 106 տարուան ճօն Ուիլիս տաւ-Գեթրոյ ամուսնութիւնը. եւ կը հաստատէ որ ճօն Քօվին մեռած ըլլայ 170 տարուան եւ իւր ամուսինը 164: Ըստ Տէօքթօր Իվանսի, Թովմաս Գարիւ մեռած օրը 207 տարին լրացած էր:

Տօքթօր Վան Օվին որ 331 ծերունիներու տարիքը ուսումնասիրած է, կը հաւատտէ որ ատենցմէ 91ը մեռած են 120-130 տարեկան, 37ը՝ 110, 11ը՝ 145 եւ 17ը՝ 105 տարին անցած:

Պրոսպեր Լուդաս ալ իւր Բնական Ժառանգութիւն յորջորջուած գործին մէջ յառաջ կը բերէ չափ հետաքրքիր զեպքեր: Թմշվարի զիւղացի մը՝ Պետրոս Սօրցան, 1724 ին մեռած՝ 185 տարեկան, թողալ էր իւր որդի, մին 155, միւսը 97 տարուան: Լանսէդ լրագրին խմբագիրը քիչ առաջ պատմեց 180 նոցա ծերունիի մը հետ իւր տեսակցութիւնը: Իսկ Պ. Սօլսփիլի մանրակրկիտ վիճակագրին համաձայն, 1870 ին Եւրոպայի մէջ կը գտնուէին 62,503 հարիւրը անցած ծերեր: Բայց սեւամորթներու մէջ, յԱմերիկա, տեւի մեծ համեմատութեամբ կը գտնուին այն տեսակ ծերունիներ, հարիւր հազարի վրայ երկու հազար, ըստ Տօքթ Էմէրսօնի:

Մինչեւ ցարգ յառաջ բերուած փաստերէն յայտնի կ'ըլլայ որ մարդոց երկայնակեցութիւնը՝ փոխանակ կորուստ ունենալու, անցեալ դարերու համեմատութեամբ կրնայ յարաճուն ըսուիլ, քաղաքակրթութեան յառաջադիմութեամբ: Բասդէօրի զիւտերը, քաղաքներու առողջապահական բարենորոգումներն, ընդհանուր կացութեան բարեփոխում եւ ժողովրդոց հանգստութեան մասին առատաձեռնուած խնամքներն եւ կիրարկուած միջոցներն, նոյնքան գործիչներ են որ մարդկային կենաց տեւականութեան վրայ բարի ազդեցութիւն մը կը ներգործեն եւ երկայնակեացներու թիւը օր ըստ օրէ կը յաւելուն:

Որովհետեւ մարդուս կեանքին միջին տահմանը քանի կ'երթայ լարձրանալու վրայ է՝ նորերս Տօքթէօր Վաչէ, միաձայնելով Լէօվի եւ Պէրթիլլօնի հետ, մեր զարաւերջիկ սերնդեան կեանքին միջին տահմանն 73 գտած է։ Ըսել է թէ այս տարիքին հասնելու մէջ մի մարդկային անհատ գրեթէ իրաւունք կը տանայ։ Մինչդեռ ութեւտամերորդ զարուս վերջերն Տիւրքիյաւ սոյն միջին տահմանն 65 տարի հաստատած էր։ Միթիւրական չէ՞ միթէ մէկ զարու մէջ ութ տարի չաճած ըլլալն։

(Շարայարեյի)

Գ. Վ. Թ.

ԵՐԿՈՒ ՄԵԾԱԳԻՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 17)

Կը ցաւիմ, կը ցաւիմ, մեծապէս կը ցաւիմ, որ Հռովմայ Եկեղեցին՝ Հայոց Եկեղեցւոյն հովուապետութեան հոգերը, առաջնորդաց խորհրդովը (*) Աւքսենտիոսի ուսերուն վրայ զրաւ. եւ Մինաս եպիսկոպոսին — որ ամենապատիւ Բալլավիլլինի Կարդինալին առջեւ առաքելական հաւատոյ զաւանուածիւնը գնելով՝ մալուրութիւններէն մշտնջենապէս հրաժարեցաւ եւ իրրեւ եռանդուն կաթուղիկէական վախճանեցաւ — յաջորդ անուանեց։ Չրլայ թէ այս ծանր լուծն՝ իրեն իրրեւ վարձք համարուի, եւ Առաքելոյ զատառաւանական արժողին առջեւ, տուն մը, իրրեւ հնչող պղինձ եւ զօղանջող ծնծղայ (aes sonans et cymbalum tinniens) ներկայանայ։

Դրանսիլուանից կարգերը, զազգայնները Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ միանալէն յառաջ, այլ եւ այլ տեսակ տուրքերով չէին ծանրաբեռներ. ու միայն վճարելու պարտական էին զայնադրութեամբ հաստատուած ու վրանին գրուած 100 հունգարական ֆիորինը։ Սակայն միութիւնը հաստատուելէն ետեւ՝ ի սկզբան 500, ետքէն 2000 ու այս տարի նորէն 2000 ֆիորին

(*) Տարածման հաւատոյ վարժարանին այն տոնի տաւջնորդներն հաւանալու ենք, որոնք Աւքսենտիոսի — վաղեմի աշակերտին — կարողութիւնները լաւ ճանչցած էին։

կը պահանջէն իրենցմէ : Իսկ տառնձինն հասարակութիւնները՝
քնակութեան եւ եկամտի տուրքերէն զատ, նաեւ ուրիշ մաս-
նաւոր տուրքերով տնհանգիստ կ'ընեն մեր հայ եղբայրները .
ու շարունակ անով կը սպառնան՝ որ եթէ չեն վճարեր, զիրենք
երկրէն զուրս կը վռնտեն : Ասոր վրայ աւելցնենք ան ալ , որ
հայոց խստիւ արդիւուած է, իրենց վաճառքներն — զոր միու-
թեանէն յառաջ կ'ընէին — օտար երկրէ բերել տալու : Եթէ տ-
սոր զէմ ընեն, գնած ապրանքներն իրենցմէ կ'առնուն . ինչպէս
վերջին ատենները պատահած վորձառութիւնները բաւականա-
պէս կը ցուցնեն : Պաշտպան ամենեւին չունին . եւ եթէ ի զիպ-
ուածի մէկը՝ անանկով իրենց զէմ եղած անիրաւութիւնները՝
վրանին գթայ, այս գթութիւնը մերիներուն մեծ զրամական
զոհեր կ'արժէ : Տեղեր ալ կան, ուր որ ազգայինք եւ ոչ աստ-
ուածային պաշտամունքնին համարձակապէս կրնան կատարել .
վան զի միայեալ քահանայները շատ հաւածանք կը կրեն : Եւ
ամենէն յաճախ պատահածն ան է, որ եթէ պարտաւորութիւն-
նին ըստ խզճի կատարելու ջանան, զրամական տուգանքներու
տակ ենթարկուած են : Առ առաւելն կարգերուն շնորհքները
փնտռող եւ իւր պարտաւորութիւնները անձիշդ եւ վեր ի վերայ
կատարող քահանան ազատ է այս տհաճութիւններէն :

Այս ամեն նեղութիւնները — նորէն կ'ըսեմ — միայն Հռով-
մայ եկեղեցւոյն հետ եղած միութենէն ի վեր կը պատահի : Այս
նեղութիւններուն պատճառաւ արդէն շատերն երկրէն զուրս
ելլելու հարկադրեցան . ու եթէ իւր վեհափառութիւնը, Լէո-
քոլաոս Ա. հզօր պաշտպանութեամբ մը չմատուցանէ սպեղա-
նիք մեր ցաւած վէրքերուն՝ տարակոյս չկայ, որ հոս մնացած-
ներն ալ պիտի հեռանան :

Մարտիրոս Բոգոցքի, միայեալ հայ քահանան, եկեղեցա-
կանայ զուլան ու առաջնորդը՝ եւ շուրջ քսան ազգային գեր-
դաստան, Միքայէլ Արաֆի, Դրանսիլուանիոյ իշխանէն այն ա-
ռաջարկութիւնն ընդունեցան 1690 ին, որ վերը յիշուած ամեն
նեղութիւններէն եւ տհաճութիւններէն կ'ազատին եւ Պաշտպա-
նով գեղին մէջ քնակութիւն հանգիստ ու ամեն իրենց հար-
կաւոր բաները կը դնեն, եթէ որ իւր ապաւինութեանը տակ
մտնեն, եւ իւր պաշտպանութիւնն՝ իբրեւ Դրանսիլուանիոյ իշ-
խան, ուրիշ բաներու մէջ ալ ընդունին ու ճանչնան Հայ գեր-
դաստանները, Դրանսիլուանիոյ իշխանին փայլուն խոստումնե-
րէն չլացած, եւ մէկայ կողմանէ միութեան հետեւութեամբը

յառաջ եկած խեղճութիւններէն ալ դառնացած՝ համոզեցին զԲողոքքի որ չընդունի ու չճանչնայ Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ կատարած միութիւնն. եւ ասոր նշան, սկիհին մէջ — ինչպէս որ այս բանս միութեան պայմանները կը պահանջեն — ջուր չդնեն, հապա միայն գինի: Աւքսենտիոս Վրդարեան, առաքելական տեղապահը, Միքայէլ Աբաֆիի հրապուրիչ խոստումներուն վրայ տեղեկութիւն չունենալով՝ զանհնազանդ Բողոքքին եւ իրենները լաւագոյն ճամբան դարձնելու ուրիշ միջոց չգտնելով՝ եկեղեցական բարեկարգութիւնը ձեռք առաւ. եւ զանհնազանդ քահանան ու իւր կողմնակիցները — այն հաստատուն յուսով որ շիտակ ճամբան պիտի դառնան — ասով պատժեց: Բայց տեսնելով Բողոքքի եւ համամիտներուն խստասրտութիւնը՝ զիրենք եկեղեցական ատենին առջեւ բերել տուաւ: Սակայն չներկայացան. մանաւանդ թէ ծանուցին եպիսկոպոսին՝ որ Դրանսիականիոյ իշխանին օգնութեանն ու չնորհացը վրայ վստահացած՝ հաստատուն կամքերնին է հուռաքնին ուրանալ: Իրենց սպառնալիքը՝ քիչ մը ետքը կատարելին. եւ 1691 ին իբրեւ ուրացեալք, մտան Բողոքքի եւ 20 զերդաստանը Պաշտպալով՝ որպէս զի հոն Միքայէլ Աբաֆի իշխանին չնորհաց ջերմութեամբը տաքնան: Յաւալի է որ այս հուռատոյ ուրացութիւնը դեռ կը տեւէ. բայց իրենց խեղճ օրինակն ամենեւին չըմուրցուց հայոց մեծագոյն մասն, որն որ ուղղափառ Վրդարեանի վերին իշխանութեանը տակ վերոյիշեալ տեղերը, Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ ունեցած միութեանը մէջ անդրդուելի կերպով մնացած է:

Աւքսենտիոս Վրդարեան քահանայապետական համոռոտագրով մը եւ հաւատոյ տարածման ընկերութեան կարգադրութեանը համեմատ, Լեմպերկի մէջ, Լեմպերկի արքեպիսկոպոսէն 1692 ին եպիսկոպոս ձեռնադրուելով՝ Դրանսիականիա դարձաւ, ու այս եկեղեցական վիճակին կառավարութիւնը ձեռքն առաւ: Եւ որովհետեւ Դրանսիականիոյ իշխանէն պաշտպանութիւն դրած Պաշտպալովի հայերուն արտօնացեալ դիրքն եւ հասարակաց ծանրաբեռնութենէն ունեցած ազատութիւնը (immunitas) իւր հաւատացելոցը համար վիստակար խանձ ու հրապոյր մը կը համարէր, անոր համար իբրեւ եկեղեցական հովիւ՝ բարոյական վիստուց արմատաքի բժշկութիւն զանելու համար Վեդերանի զօրապետին ղիմեց: Բայց Աբաֆիի միջամտութեամբ եւ պիսկոպոսին բարի փափաքը օգն եղաւ. եւ այսպէս պատահե-

ցաւ, որ դօրապետը զՎրդարեան իւր ազանչանքովը մէկտեղ Դրանսիլուանիոյ կարգերուն խրկեց, ուր որ եպիսկոպոսը իւր իմաստուն նախատեսութեամբը կը համարէր թէ կատարեալ յաջողութիւն պիտի դանէ: Վրդարեան ճանչնալով ժողովրդոց յողջողութիւնը՝ եպիսկոպոս ձեռնադրուելէն եւ Պաշտպալովց-ւոց հաւատքին ուրացութենէն յառաջ, բոլոր հայոցմէ — մէջը հասկնալով նաեւ ուրացողները — պարտագիր մը տաւ, որ եթէ ի դիպուածի իւր հաւատացեալներէն մէկն եպիսկոպոսական իրաւասութիւնէն ինք զինք դուրս հանել ուզենար, եկեղեցական պատժէն զատ՝ 600 ոսկի ֆիորին տուգանք վճարելով պատժուի: Վրդարեան եպիսկոպոսին եւ Պաշտպալովի հայոց մէջի խնդիրը տէրութեան կարգաց առջեւն ելլելով՝ ուղղափառ կաթողիկէականները եւ երեք մէկալ կարգերն ի սկզբն չկրցան որոշել, որ խնդիրը՝ միայն կաթողիկէականաց, չէ նէ մէկայնորուն առջեւն ալ խորհրդածութեան նիւթ ընելու է: Վերջապէս կարգերն որոշեցին, որ եթէ եպիսկոպոսը՝ բոլոր կարգաց առջեւ կարենայ ցուցնել, որ Պաշտպալովցիները՝ իրենց հաւատքին ուրացութենէն յառաջ արդէն Հռովմայ եկեղեցոյն հետ միացած էին, այն ժամանակ՝ խնդրի տակ եղած նիւթին որոշումը՝ միայն ուղղափառաց վերաբերի: Իսկ եթէ չէ՝ այն ատեն խնդիրն առանց հաւատքի տարբերութեան, Դրանսիլուանիոյ ամեն կարգերը որոշեն: Անցած — 1692 — տարին Գլուժ քաղուած տէրութեան աւագաժողովը, այս որոշման համեմատ, իրեն յանձնուած զործքն կատարեց, ու 12 հոգիէ կազմուած մասնաժողով մը որոշեց. որն որ շուտ մը համոզուեցաւ այս — մեր առջեւ արդէն ծանօթ — բանին վրայ, թէ Պաշտպալովցիներն ալ առանց բացառութեան մէկալ հայերուն պէս հռովմէական ուղղափառ էին: Խնդիրն այն ատեն Դրանսիլուանիոյ կառավարութեան խորհրդին առջեւն ելաւ, որն որ նիկողայոս Պէլլէն ատենադպրին առաջարկութեանը համեմատ կարեւոր համարեցաւ, որ ցուցուի թէ արդեօք Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ եղած միութիւնը հաւատոյ վերաբերեալ նիւթերու վրայ է միայն, չէ նէ եկեղեցական խնդիրներէ զատ, նաեւ ուրիշ բաներու վրայ ալ կը տարածուի: Վերին կառավարութեան խորհուրդը, խնդրոյն՝ այս ուղղութեամբ ըլլալի քննութիւնը կարգադրեց: Եւ որպէս զի ասոր նկատմամբ ճիշդ տեղեկութիւններ կարենայ ստանալ, շատ մը արժանաւոր մարդիկ խորհեց ամեն հայերուն, որպէս զի այս բանս հետազօտեն: Խոր-

կուածները համոզուելէն ետեւ՝ որ հայերուն՝ Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ ունեցած միութիւնը միայն հաւատոյ վերաբերեալ բաներուն նկատմամբ է. — եւ այս նիւթիս վրայօք ազգայնոց կողմանէ գրի սնցուած ու տրուած յայտարարութիւնը, (զորն որ վերը տեսանք) վերին կառավարութեան խորհրդին ներկայացնելու համար հետեւեալին առնելէն ետեւ — իրենց առաքելութեանն արդեանց վրայօք վերին կառավարութեան տուին տեղեկութիւններն: Թէպէտ իմնորոյն որոշումը միօրինակ կը խոստացուի, բայց եւ այնպէս այս նիւթիս մէջ մինչեւ հիմայ բան մը չպատահեցաւ: Եւ սակայն Պաշտպալովցւոց հաւատքին ուրացութեանը եւ ասկէ յառաջ եկած խնդրոյն որոշմանը յապաղելուն համար, յիշանալ կայ՝ որ Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ եղած լմնցած միութիւնը վախճան չընդունի: — Կարգերն ինչպէս կ'երեւայ, որոշում մը պիտի չընեն, մինչեւ որ իւր Վեհափառութիւնը խոստիւ չհրամայեր, որ այս բանս ըստէ մը յառաջ ընեն լմնցընեն:

Գլուժ, 1693, հոկտեմբեր 10»

Այսո՞ս որ, անանուն գրողը — որովհետեւ հետաքրքիր յիշատակարանս ստորագրութիւն չունի — չարունակեց այս պատուական պատմութիւնը: Վիեննայի արքունական դիւանին, ինչպէս նաեւ Պուտաբըլթի համալսարանի մատենադարանին մէջ պահուած արձանագրութեան ընդօրինակութիւններն ալ այսչափ միայն կը պարունակեն: — Ինչպէս ըսինք, շատ հաւանական է, որ այս մեծակշիւ գրութիւնը Լէոպոլտոս Ա. կայսեր գրուած է:

ՕՐԵՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ

ԸՍՏ ԾԻՍԻ ԱՆԱՑԻՏԱՅ

ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿՏԱԿԱԻ ԿԱՐԳԵԱԼ ԽՆԱՄԱԿԱԼԻ ԵՒ ԱՐԳԵԼՄԱՆ
ԵՒ ՊԱՐԳԵՒԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴ ՄԷՋ ԿԵՆԴԱՆԵԱՑ
ԵՒ ՀՐԻՏԱԿԱՑ ԵՒ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆՑ

ԴԼՈՒԽ Ա.

ԿՏԱԿԱԻ ԿԱՐԳԵԱԼ ԽՆԱՄԱԿԱԼԻ (1)

ԵՒ

ՆՈՐԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՎՐԱՅ

ՀԱՏԱԾ Ա. — ԽՆԱՄԱԿԱԼԻ ՎՐԱՅ

Յօդ. 1. — Խնամակալն՝ որ կ'ընդունի իրեն յանձնեալ խնամակալութիւնը ի կենդանութեան կտակադրի, չկրնար անոր մահուանէն յետոյ զլանալ կատարելու խնամակալութեան պարտքերը, եթէ կտակադիրն անոր իշխանութիւն տուած չէ՝ հրաժարելու ամեն վայրկեան:

Յօդ. 2. — Մերժումն խնամակալութեան, մինչ յայտնուի ի կենդանութեան կտակադրի եւ կը հասնի ի ծանօթութիւն նորին, կ'ազատէ խնամակալը ի ծանրաբեռնութենէ: Անվաւեր է այդ մերժումն, եթէ ծանուցեալ չըլլայ կտակադրին: (2)

Յօդ. 3. — Ի կենդանութեան եւ ծանօթութեամբ կտակադրի խնամակալութիւնը մերժող խնամակալն՝ չկրնար զաջն ընդունիլ յետ մահուան նորին:

Յօդ. 4. — Մինչ խնամակալն իւր միտքը չէ՝ յայտնած

(1) խնամակալ Tuteur:

(2) կտակադիր Testateur:

կտակագրին մահուանէն առաջ , կրնայ ընտրութիւն ընել (ընդունիլ կամ մերժել խնամակալութիւնը) յետ մահուան :

Նոյնպէս կրնայ ընդունիլ պաշտօնը յետ մերժելոյ զայն , միայն թէ դատաւորն մերժման վրայ հաստատ չ'մնայ :

Յօդ. 5. — Լռելեայն ընդունելութիւն խնամակալութեան կը հաւասարի արտայայտեալ ընդունելութեան :

Սոյն ընդունելութիւնը կրնայ ծագիլ վաւերաբար յորմէ եւ է արամագրութենէ՝ զոր բրած ըլլայ խնամակալն , զոր օրինակ վաճառումն տան՝ որ պատկանի ժառանգութեան կտակագրի , գնումն իրիք՝ որ օգտակար ըլլայ ժառանգաց , վճարումն պարտուց կամ պահանջումն առնելեաց :

Յօդ. 6. — Խնամակալութիւնն յանձնեալ ի կտակագրէ՝ չըկրնար ակզմիլ ի մասնաւորեալ գործաւ : Աեղմեալ խնամակալութիւնն կը զօրէ իրիւր ընդհանուրն :

Նոյնը պէտք է ըսել , եթէ հանդուցեալն յանձնած ըլլայ մէկուն՝ վճարել իւր պտուղերը , եւ միւսոյն՝ պահանջել իւր առնելիքները , թէ՛ մէկն եւ թէ՛ միւսն ընդհանուր խնամակալ կ'ըլլայ :

Յօդ. 7. — Կտակագիրն կրնայ յանձնել խնամակալութիւնը իւր կնոջ՝ մօրն կրտսերոյն ⁽¹⁾ եւ ուրիշ որ եւ է կնոջ կամ իւր ժառանգներէն մէկուն :

Մայրն կամ որ եւ է անձ կրնայ դատաստանական խորհրդական կարգուիլ իւր զաւակացը խնամակալին գործոց հսկելու համար :

Յօդ. 8. — Ի հօրէ անուանեալ խնամակալն նախապստ է հայրենական հաւէն անուանեալ խնամակալին :

Եթէ հայրն՝ իւր որդւոյն խնամակալութիւնը մօրը յանձնէ , եւ հաստատ մնայ իւր կամոց վրայ մինչեւ ցմահ , հայրական հաւն չկրնար իրաւունք ինչ ունենալ կրտսերոյն խնամակալութեան :

Եթէ հայրն անկտակ մեռնի , հայրական հաւն կը նախադասի մօրն , խնամակալութեան եւ ընտանեաց բարի հօր պարտքերը կատարելու նկատմամբ :

Յօդ. 9. — Խնամակալն պէտք է ըլլայ օսմանեան ⁽²⁾ , ող-

(1) Կրտսեր Mineur.

(2) Musulman.

Ջամիտ, չափահաս ⁽¹⁾, արժանի վստահութեան եւ բարի հայր ընտանեաց:

Եթէ կտակադիրն յանձնէ խնամակալութիւնը այնպիսի անձի՝ որ զուրկ ըլլայ այս յատկութիւններէս, դատաւորն կրնայ զանիկայ պաշտօնանկ ընել եւ ուրիշ մը փոխանակել անոր:

Յօդ. 10. — Կտակադիրն կրնայ յետս կոչել խնամակալութիւնը, նաեւ առանց գիտութեան խնամակալի, որ զայն ընդունած ըլլայ:

Յօդ. 11. — Կտակադրէն ընտրեալ խնամակալն չկրնար պաշտօնանկ ըլլալ ի դատաւորէ, եթէ արժանապատիւ եւ ընդունակ ըլլայ կատարելու խնամակալութեան պարտքերը:

Եթէ անընդունակ ըլլայ այդ պարտքերը կատարելու, դատաւորն պիտի յաւելու անոր ուրիշ խնամակալ մըն ալ:

Եթէ դատաւորն համարի որ խնամակալն բացարձակապէս անկարող է կատարելու խնամակալութեան պարտքերը, ուրիշ մը կը փոխանակէ անոր: Եթէ փոխանակեալ խնամակալն վերստին ստանայ ընդունակութիւնը, նմանապէս վերստին կ'ըստուայ խնամակալութիւնը:

Խնամակալն չկրնար պաշտօնանկ ըլլալ դանդաղացութեամբ կամ բազմաց ի ժառանգաց:

Պաշտօնանկ կ'ըլլայ անիկայ երբոր ապացուցութիւններ վրայ զեղծումն վստահութեան:

Յօդ. 12. — Եթէ խնամակալութիւնն կտրուեալ ի հանդուցելոյն, եւ ժառանգը զանց ընեն վճարեալ ժառանգութեան ապացուցեալ պարտքերը եւ ընդունել պահանջները, կամ գործադրել հանդուցելոյն վերջին կամքը, մինչ ժառանգութեան պահանջատէր կամ պարտատէր ըլլայ, կամ մինչ հրիտակ մը կայ, դատաւորն խնամակալ մը կ'անուանէ:

Դատաւորն կրնայ նմանապէս խնամակալ անուանել, եթէ մին ի ժառանգաց կրտսեր է, կամ եթէ հրապարակաւ ճանչցուած ըլլայ որ կրտսերոյն հայրն մխոզ է, կամ եթէ, հայրն բացակայ ըլլալով հեռու քաղաք մը, պէտք ըլլայ պահանջել կրտսերոյն պատկանեալ իրաւունք մը, կամ վերջապէս եթէ ժառանգը յամառին չվաճառել ժառանգութեան ինչքը՝ ծանրաբեռնութիւնները վճարելու համար:

Յօդ. 13. — Եթէ հանգուցեալն կամ դատաւորն երկու

(1) Majeur.

խնամակալ անուանէ, ոչ ոք ի նոցանէ կրնայ գործել վաւերաբար առանց հաւանութեան միւսոյն, թաց ի հետեւեալ գործոց : Թաղումն հանգուցելոյն, — Գործ արդարութեան յանուն հանգուցելոյն՝ նորին իրաւունքը պաշտպանելու համար, — խնդրել հանգուցելոյն պահանջները, բայց առանց անդորրագիր տալու, եւ վճարումն պարտուց ի նմին տեսակի, — գործադրութիւն տրամադրութեան վերջին կամաց ի շնորհս որոշ աղքատի մը, — գնումն հարկաւոր իրի ի գործածութիւն կրտսերոյն, եւ ընդունելութիւն պարգևատրութեան իրիք ի շնորհս կրտսերոյն, — գրութիւն կրտսերոյն ի գործ ինչ, — վարձումն ընչից կրտսերոյն, — հատուցումն փոխառութեան եւ ստոյգ իրաց որ աւանդ գրուած են, եւ այնպիսի իրաց՝ որ յափշտակեալ են ի հանգուցելոյն, եւ այնպիսի իրաց՝ որ գնեալ են ի հանգուցելոյն, եւ այնպիսի իրաց որ անկէ գնուած են, բայց այդ գնումն ապախտութեան ենթակայ է, — բաժանումն ընտանեկան իրաց ընդ մէջ տէրանց՝ որք հանգուցելոյն հետ միատեղ ստացած են, — վաճառումն նիւթոց՝ որք ենթակայ են ապականութեան, — վերստին ստացումն իրաւանց կամ ցըրուեալ ընչից :

Յօդ. 14. — Եթէ կտակագրէն ընտրեալ երկու խնամակալներէն մէկն միայն ընդունի խնամակալութիւնը՝ անոր մահուանէն յետոյ, դատաւորն կրնայ յաւելուլ անոր դատաստանական խորհրդական մը :

Եթէ դատաւորն յաւելուլ խնամակալին դատաստանական խորհրդական մը, պահպանութիւնն ընչից խնամակալին կը պատկանի, սակայն անիկայ չկրնար բնել որ եւ է գործ տրամադրութեան առանց միջամտութեան եւ ծանօթութեան խորհրդականին :

Յօդ. 15. — Խնամակալն անուանեալ ի խնամակալէ ընտրելոյ ի հանգուցելոյն՝ է խնամակալ երկուց ժառանգութեանց, երբոր անիկայ անուանեալ ըլլայ նաեւ ի մասնաւորն խնամակալի ժառանգութեան համար : Նոյնը պէտք է ըսել խնամակալին նկատմամբ՝ որ ընտրեալ է ի խնամակալէ անուանելոյ ի լղատաւորէ, եթէ խնամակալութիւնն ընդհանուր է :

(Շարայարեյի)

ՊԱՏԿԵՐ՝ տառն է. հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի.

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան.
Դաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քղրատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Իշխանացիներ թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ բերքին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر